

AGROBIZNES, FAN VA TEXNOLOGIYALAR

ILMIY-AMALIY
ELEKTRON
JURNALI

Агробизнес, наука и технологии

Agribusiness, science and technology

№ 083688



ISSN:
3060-5245



Toshkent-2026

Platform & workflow by
OJS / PKP

BOSH MUHARRIR

Oblomuradov Narzullo Naimovich – i.f.d. (DSc), professor.

Bosh muharrir o'rinbosarlari:

Islamov Soxib Yaxshibekovich – q.x.f.d. (DSc), professor.

Sultonov Kamoliddin Sadriddinovich – q.x.f.d. (DSc), professor.

Farmonov To'liqin Xayitmurodovich – i.f.d. (DSc), professor.

Muharrir:

Beglayev Uchqun Xurramovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent.

Tahrir hay'atining xalqaro a'zolari:

Kusainov Xalel Xaymullayevich – i.f.d. professor (Qozog'iston davlat texnologiya universiteti)

Vilija Aleknevičienė – i.f.d. professor (Universitet Vitovta Velikogo)

Gilbert Ludwig – professor, (Jamk University of Applied Sciences)

Bobojonov Ixtiyor Baxtiyorovich – i.f.d. professor (Germaniyaning Leybnits nomidagi Markaziy Osiyoda qishloq xo'jaligini rivojlantirish instituti (IAMO))

Daiva Makutenene – professor, (Vilniaus Magnus universiteti, Litva)

Xaitboyeva Nargiza Alikulovna – i.f.d. dotsent (Tojikiston davlat huquq, biznes va siyosat universiteti)

Tahrir hay'ati:**08.00.00-Iqtisodiyot fanlari:**

Gulyamov Saidasror Saidaxmedovich – i.f.d. (DSc), professor;

Saidov Muxammad-Ali Xakimovich – i.f.d. (DSc), professor;

Rustamova Iroda Baxramjanovna – i.f.d. (DSc), professor;

Ochilov Ilhom Sayitqulovich – i.f.d. (DSc), professor;

Askarov Nazimjon Niyozovich – i.f.d. (DSc), professor;

Abdullayev Altinbek Yangibayevich – i.f.d. (DSc), professor;

Boltayev Abror Sayitmuradovich – i.f.d. (DSc), dotsent;

Abduvasikov Abduaziz Abdulazizovich – i.f.n. professor;

Mamadiyarov Dilshad Uralovich – i.f.n. dotsent;

Achilov Mashrab Ulug'bekovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Galimova Feryuza Rafikovna – i.f.n. dotsent;

Odilova Dilnozaxon Barnayevna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Yangiboyev Dilshod G'ulomovich – i.f.f.d. (PhD);

Saidova Dildora Nurmatovna – i.f.n. dotsent;

Dexkanova Nilufar Sagdullayevna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Roziqov Jahongir Mustaqim o'g'li – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Boltayev Nurali Shiramatovich – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Ibragimova Madina Ismoilovna – i.f.f.d. (PhD), dotsent;

Javlijev Nuriddin Bektemir o'g'li – i.f.f.d. (PhD).

06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari:

Shokirov Alisher Djuraboyevich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Mardanov Husniddin Xolbozorovich – q.x.f.d. (DSc);

Abdiyev Fozil Rashidovich – q.x.f.d. (DSc);

Sattorov Maqsud Axtamovich – q.x.f.d. (DSc);

Yuldashov Nurbek Ergashovich – v.f.d. (DSc);

Xalmirzayev Dilmurad Kamilovich – q.x.f.d. (DSc), dotsent;

Namazov Ixtiyor Choriyevich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Xudayqulov Jonibek Bozarovich – q.x.f.d. (DSc), professor;

Eshonqulov Jamoliddin Saporboy o'g'li – q.x.f.d. (DSc), professor;

Abdullayev Anvar Kodirullayevich – b.f.n., katta ilmiy xodim;

Atabayev Ma'ruf Maxmudovich – q.x.f.n. professor;

Safarov Asqar Asadullayevich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Mustafakulov Davron Mamatqulovich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Kasimov Botir Sadriddinovich – q.x.f.f.d. (PhD);

Akramov Umidilla Ikramdjanovich – q.x.f.n. dotsent;

Elboboyev Abdug'ani Shuxrat o'g'li – q.x.f.f.d. (PhD);

Muxammadov Yo'ldoshbek Akmal o'g'li – q.x.f.f.d. (PhD);

Maxmudova Shaxnoza Abdufattaxovna – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent;

Idrisov Xusanjon Abdujabborovich – q.x.f.f.d. (PhD), dotsent.

MUASSIS

Toshkent davlat agrar
universiteti

ALOQA UCHUN MA'LUMOTLAR

Manzil: Toshkent viloyati, Qibray tumani, Universitet ko'chasi, 2-uy.

Jurnalning telegram manzili:

t.me/agrobiznes_elektronjurnal

E-mail: licht-1989@mail.ru

Jurnalning rasmiy sayti:

<https://www.agrobiznesjournal.uz>

Tel: +(998) 93 439 30 00

JURNALNING ILMIYLIGI:

Ma'lumot uchun, OAK
Rayosatining 30.11.2024-yildagi
№364/5-sonli qarori bilan
08.00.00-Iqtisodiyot fanlari
bo'yicha, 08.05.2025-yildagi
№370/5-sonli qarori bilan
06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari
bo'yicha "Dissertatsiyalar asosiy
ilmiy natijalarini chop etish
tavsiya etilgan milliy ilmiy
nashrlar ro'yxati"ga kiritilgan.

Elektron nashr, 351-sahifa.
2026-yil, sentabr.





MUNDARIJA

IQTISODIYOT FANLARI

КУРПАЯНИДИ КОНСТАНТИН ИВАНОВИЧ

Стратегии цифровой трансформации в Европейском союзе и потенциал институционального трансфера Французского опыта в Узбекистан.....11

ERGASHEV RUSTAM RAJABOVICH

Ilmiy ishlanmalar asosida Spin-off korxonalarini tashkil etish va rivojlantirishning bosqichli boshqaruv modeli.....25

ABDURAXMANOVA MUQADDAS TOXTASINOVNA

Temir yo'l transporti korxonalarida ekologik-iqtisodiy samaradorlikni oshirishning ilg'or mexanizmlari.....34

ABDULLAYEV ILYOS AXMADOVICH, JABBOROV JAMOLIDDIN MUXAMMADJON O'G'LI

Surxondaryo viloyatida demografik jarayonlarning statistik tahlili.....44

XASANOV SANJARBEK ABDUMANNOBVICH

Sanoat korxonalarida raqamli transformatsiya darajasini baholash uslubiyoti ("Farg'onaazot" AJ misolida).....50

ABDURAZAKOVA NARGIZA RIXSIBAYEVNA

Aksiyadorlik jamiyatlarida xususiy kapital rentabelligiga ta'sir etuvchi omillar: O'zbekistonning uchta aksiyadorlik jamiyati misolida panel tahlil.....57

SULTANOVA ZUXRA JAKSILIKOVNA

Qaraqalpaqstan Respublikasida region ekonomikasini rivojlantirishda IT park xizmatini amalga oshirish masalalari ham paydalanilgan mumkinliklari.....69

ERGASHEV G'YOS BAXROM O'G'LI

Mamlakat qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksportining yalpi ichki mahsulotdagi ulushini oshirish zarurati.....76

URMANOVA UMIDA XAKIMDJANOVNA

Sanoat tarmoqlariga investitsiyalarni jalb etish holati va rivojlanish tendensiyalari.....87

SHAMSIDDINOVA DILNOZA SHAVKAT QIZI

O'zbekiston chirm poyabzal korxonalarida milliy brend qiymatini oshirishning marketing mexanizmlarini takomillashtirish.....97

MUSAYEV OZODJON SHAVKAT O'G'LI

Mehnat resurslarini boshqarishning zamonaviy usullari va ularning iqtisodiy samaradorligi.....106

XALIKCHAYEVA SADOKAT

Qum-shag'al mahsulotlarini realizatsiya qilishda soliq bazasini aniqlash metodologiyasi "Minimal narx" mexanizmining tatbiq chegaralarini takomillashtirish masalalari.....113

XUSANOV SHUXRAT BURXANOVICH

Moliyaviy hisobotlarni qalbakilashtirish xavfi ko'rsatkichlari tizimini ishlab chiqish.....122





QUDRATOV ALISHER ALIJANOVICH, QODIRQULOVA SEVINCH TOIR QIZI	
Qishloq xo'jaligida dukkakli mahsulotlarni yetishtirishda davlatning iqtisodiy tutgan o'rni.....	133
IKROMOVA IRODA	
Transport logistika korxonalari va koridorlari samaradorligini oshirishda milliy logistikani boshqarish markazi platformasi.....	139
AXMADOVA IRODA MUZAFFAR KIZI	
The economic role of professional tour guides in enhancing the quality of ecotourism services.....	153
SODIQOVA NIGORA TURAYEVNA	
Suv resurslari cheklangan sharoitda hududiy ixtisoslashuvni takomillashtirish bo'yicha xorijiy tajribalar va ulardan O'zbekiston sharoitida foydalanish.....	165
АСРОРОВА МАВЛУДА АБДУШУКУРОВА	
Кадровый потенциал в системе государственной научно-инновационной политики: сравнительный анализ опыта зарубежных стран.....	175
KULIBOYEV AZAMAT SHONAZAROVICH	
Davlat tibbiyot tashkilotlarida tibbiy xizmatlar kalkulyatsiyasini shakllantirish va xarajatlar hisobining uslubiy muammolari.....	193
UMAROV JAVOHIR BAHODIR O'G'LI	
Tovar operatsiyalari hisobini avtomatlashtirishda integratsiyalashgan axborot tizimlarining roli: jahon tajribasi misolida.....	204
KADIROVA LAZOKAT YUREVNA	
Davlat moliyaviy nazorati jarayonlarini sun'iy intellekt yordamida riskka yo'naltirilgan raqamli nazorat modeli asosida takomillashtirish.....	212
BAXSHULLOYEV FERUZBEK	
The economics of digital water management: a critical review.....	226
TO'XTAYEV UMIDJON SHUHRAT O'G'LI	
Xususiy tibbiy xizmatlar raqobatbardoshligini oshirish iqtisodiy mexanizmi amal qilish tamoyillari.....	236
RAXIMOV ANVAR NORIMOVICH, MIRZAYOROVA HURIYAT UBAYDULLAYEVNA	
Qashqadaryo viloyatida qishloq xo'jaligi tadbirkorligi samaradorligidagi hududiy tafovutlarni baholash.....	244
XURRAMOV XOLBEK XURRAM O'G'LI	
O'zbekistonning janubiy hududlarida anorchilik tarmog'ining rivojlanish tendensiyalari.....	251
ABDUSHEROZOVA MADINA SODIQJON QIZI	
Agrologistika korxonalarini rivojlantirish va shartnomaviy munosabatlarni takomillashtirish.....	258
ZARIKEYEVA MIYASAR MARATOVNA	
Ekonometrik modellashtirishda endogenlik muammosi: nazariy yondashuvlar va zamonaviy baholash usullari.....	264
KODIROVA GAVHAROI QUTBIDINOVNA	
Sanoat korxonalarining tashkiliy va iqtisodiy xususiyatlari.....	276





DJURAYEVA RUXSORA NEMATILLOYEVNA

Qishloq joylarida aholi turmush farovonligini yaxshilash va bandligini ta'minlash yo'llari (Buxoro viloyati misolida).....283

SULTANOV BAXODIR FAYZULLAYEVICH, SULTANOV AZIZBEK BAXODIR

O'G'LI

Qishloq xo'jaligida melioratsiyadan yashil-raqamli transformatsiyagacha: evolyutsion rivojlanish va boshqaruv modeli.....290

BAYMURATOVA ZINA AQILBEKOVNA

Improving the credit risk management system in commercial banks.....299

SHERQO'ZIYEVA UMIDA ULUG'BEK QIZI

Sun'iy intellekt ta'sirida mehnat bozori: texnologik ishsizlik, kasblar qayta taqsimlanishi va inson kapitaliga yangi talablar.....308

MASHARIPOVA SARVINOZ

Sanoat tarmoqlarida yashil iqtisodiyot tamoyillari asosida energiya tejamkorligini oshirishda xorij tajribasi.....320

ACHILOV MASHRAB ULUG'BEKOVICH

Intensiv bog'dorchilikni modernizatsiyalashning resurs-integratsiyalashgan mexanizmi.....328

ABDULLAEV MUZAFFAR ABDUJABBAROVICH, KARIEVA GULNORA

ABDULLAEVNA, NARINBAEVA GULNORA KARIMOVNA

Prospects for the formation of the economic mechanism of innovation policy in the regions.....335

ABDULLAYEVA SHAXNOZA ERKINOVNA

O'zbekistonda ijtimoiy himoya tizimida sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalardan foydalanish istiqbollari.....345

MAVRULOV RAVSHAN NEMATJONOVICH

Farg'ona vodiysidagi kichik biznes subyektlari faoliyati samaradorligini baholash.....351





FARG'ONA VODIYSIDAGI KICHIK BIZNES SUBYEKTLARI FAOLIYATI SAMARADORLIGINI BAHOLASH

MAVRULOV RAVSHAN NEMATJONOVICH

Namangan davlat texnika universiteti

Iqtisodiyot kafedrası dotsenti, PhD

E-mail: mavrulov1989@gmail.com

ORCID: 0009-0004-4940-5313

Annotatsiya. Farg'ona vodiysidagi kichik biznes subyektlari faoliyati samaradorligi ko'p omilli iqtisodiy kategoriya hisoblanib, uni faqat ishlab chiqarish hajmi, rentabellik yoki eksport natijasi bilan baholash yetarli emas. Korxonaning mavjud resurslardan foydalanish darajasi, moliyaviy barqarorligi, mahsulotni bozorda realizatsiya qilish imkoniyati, innovatsion va raqamli salohiyati, inson kapitali hamda institutsional boshqaruv sifati yakuniy natijaga o'zaro bog'liq holda ta'sir qiladi. Shu nuqtayi nazardan, mazkur tadqiqotda korxona samaradorligini ko'p mezonli integral baholash tamoyili asos qilib olindi.

Kalit so'zlar: moliyaviy barqarorligi, innovatsion va raqamli salohiyat, inson kapitali, korxona samaradorligi, integral baholash.

Аннотация. Эффективность деятельности субъектов малого бизнеса в Ферганской долине представляет собой многофакторную экономическую категорию, и её оценка только на основе объёма производства, рентабельности или экспортных результатов является недостаточной. На конечные результаты деятельности предприятия во взаимосвязи влияют степень использования имеющихся ресурсов, финансовая устойчивость, возможности реализации продукции на рынке, инновационный и цифровой потенциал, человеческий капитал, а также качество институционального управления. С этой точки зрения в данном исследовании за основу принят принцип многокритериальной интегральной оценки эффективности предприятия.

Ключевые слова: финансовая устойчивость, инновационный и цифровой потенциал, человеческий капитал, эффективность предприятия, интегральная оценка.

Abstract. The efficiency of small business entities operating in the Fergana Valley is a multifactorial economic category and cannot be adequately assessed solely on the basis of production volume, profitability, or export performance. The final performance of an enterprise is influenced by the interrelated effects of the level of utilization of available resources, financial stability, the ability to market and sell products, innovation and digital potential, human capital, and the quality of institutional governance. From this perspective, the present study is based on the principle of a multi-criteria integrated assessment of enterprise performance.

Keywords: financial stability, innovation and digital potential, human capital, enterprise performance, integrated assessment.

KIRISH

Farg'ona vodiysidagi kichik biznes subyektlari faoliyati samaradorligini baholash hududiy ko'rsatkichlarni qayd etish bilan yakunlanmaydi. Hududlar kesimidagi umumiy dinamika korxona darajasida resurslar qanday natijaga aylantirilayotgani, boshqaruv qarorlari qaysi yo'nalishlarda samara berayotgani va qaysi omillar iqtisodiy zaxira sifatida qolayotganini ko'rsatib bermaydi. Shu sababli mazkur maqolada tahlil mikroiqtisodiy darajaga o'tkazilib, tanlangan kichik biznes subyektlari faoliyati ko'p mezonli yondashuvda baholanadi.





Korxona samaradorligi ko'p o'lchovli iqtisodiy kategoriya bo'lib, uni faqat rentabellik, tushum, ishlab chiqarish hajmi yoki eksport natijasi orqali ifodalash yetarli emas. Resurslardan foydalanish darajasi, moliyaviy barqarorlik, bozor faolligi, innovatsion va raqamli salohiyat, xodimlar kompetensiyasi hamda institutsional boshqaruv sifatining o'zaro uyg'unligi yakuniy iqtisodiy natijani shakllantiradi. Shu jihatdan maqolada samaradorlik "resurslar – funksional jarayonlar – iqtisodiy natija – boshqaruv qarori" zanjiri doirasida talqin qilinadi.

Tadqiqot obyekti sifatida Andijon viloyatidagi "Bogatir" MChJ, Namangan viloyatidagi "Aisha Home Textile" MChJ va Farg'ona viloyatidagi "Forestcolor" MChJ tanlangan. Ushbu korxonalar Farg'ona vodiysining uchta viloyatini ifodalovchi to'qimachilik subyektlari bo'lib, ular bo'yicha 23 ta normalizatsiyalangan indikator mavjud. Mazkur indikatorlar ishlab chiqarish, moliyaviy, bozor, innovatsion-raqamli, ijtimoiy va institutsional bloklarga qayta guruhlanib, integral baholashda foydalanildi.

Maqolaning maqsadi tanlangan korxonalar faoliyati samaradorligini funksional subindekslar, Kichik biznes qiymat samaradorligi integral indeksi (KBQSI) va iqtisodiy zaxiralar koeffitsiyenti (IZK) yordamida baholash, kuchli va zaif yo'nalishlarni aniqlash hamda natijalarni boshqaruv qarorlari bilan bog'lashdan iborat.

Metodologik jihatdan muhim cheklov shundaki, mazkur hisob-kitoblarda qo'llanilgan ayrim indikatorlar ikkilamchi manbada e'lon qilingan normalizatsiyalangan qiymatlarga tayangan. Tanlangan korxonalarning 2021–2025-yillardagi to'liq birlamchi buxgalteriya va ishlab chiqarish hisobotlari ushbu ma'lumotlar bazasida mavjud emas. Shu bois maqola natijalari audit xulosasi sifatida emas, taklif etilayotgan metodologiya va ilmiy-amaliy aprobatsiyasi sifatida talqin qilinadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

M.J. Farrell korxona samaradorligini mavjud resurslar majmui va ulardan olinadigan natijalarni eng yaxshi amaliy chegara bilan qiyoslash asosida baholash zarurligini asoslagan. Ushbu yondashuv samaradorlikni bitta natijaviy ko'rsatkichga keltirmasdan, resurslardan foydalanish va natija o'rtasidagi nisbat bilan izohlashga imkon beradi [1].

R.S. Kaplan va D.P. Norton moliyaviy natijalarni mijozlar, ichki biznes jarayonlari, o'rganish va rivojlanish ko'rsatkichlari bilan uyg'unlashtirish zarurligini ko'rsatganlar. Bu yondashuv korxona faoliyatini yakuniy natija va ushbu natijani shakllantiruvchi omillar birligida baholash uchun metodologik asos yaratadi [2].

J.B. Barney resurslarga asoslangan nazariya doirasida korxonaning uzoq muddatli ustunligini qiymat yaratuvchi, kamyob va qiyin taqlid qilinadigan ichki resurslar bilan bog'laydi. Mazkur qarash kichik biznes samaradorligini baholashda xodimlar malakasi, boshqaruv tartiblari, innovatsion qobiliyat va institutsional imkoniyatlarni ham hisobga olish zarurligini asoslaydi [3].





Mahalliy tadqiqotlarda H.T. Qodirov Farg'ona vodiysi korxonalari salohiyatini ishlab chiqarish, moliyaviy, bozor, inson kapitali va boshqaruv hamda xalqaro standartlar ko'rsatkichlarini subindekslarga birlashtirish orqali baholagan. A.R. Oqboyev ko'p mezonli baholashda ekspert usuli, korrelyatsiya tahlili, Analitik iyerarxiya jarayoni va regressiya modellashirish yondashuvlarini qiyosiy ko'rib chiqqan. Sh.Z. Muxitdinov esa integral baholash natijasini boshqaruv choralari aylantirish zarurligini ta'kidlaydi [4-6].

Kompozit indikatorlarni tuzish bo'yicha OECD va Yevropa Komissiyasi Qo'shma tadqiqot markazi metodologiyasida indikatorlarni tanlash, me'yorlashtirish, vaznlash, agregatsiya va sezgirlik tahlili o'zaro bog'langan bosqichlar sifatida qaraladi [7]. A. Charnes, W.W. Cooper va E. Rhodes taklif qilgan DEA yondashuvi ko'p kirish va ko'p chiqish ko'rsatkichlari mavjud sharoitda nisbiy samaradorlikni baholash imkonini beradi [8]. Biroq mazkur maqolada tanlama uchta korxona bilan cheklangani sababli soddaroq, izohlanishi oson va boshqaruvga yaqin kompozit indeks yondashuvi qo'llandi.

T.L. Saaty tomonidan ishlab chiqilgan Analitik iyerarxiya jarayoni ko'p mezonli masalalarda sifat va miqdor mezonlarini nisbiy ustuvorlikka aylantirish imkonini beradi [9]. Mazkur tamoyil bloklararo vaznlarni iqtisodiy mazmuniga ko'ra belgilash va keyinchalik sezgirlik tahlili orqali ularning ta'sirini tekshirish zarurligini ko'rsatadi.

Yuqoridagi yondashuvlarni umumlashtirish natijasida maqolada uchta metodologik tamoyil qabul qilindi: samaradorlikni etalon bilan qiyoslash; moliyaviy va nomoliyaviy omillarni yagona tizimda birlashtirish; integral natijani funksional zaxiralar va boshqaruv ustuvorliklariga dekompozitsiya qilish.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda tanlangan uchta korxona bo'yicha 23 ta normalizatsiyalangan indikator iqtisodiy mazmuniga ko'ra oltita funksional blokka ajratildi: ishlab chiqarish, moliyaviy, bozor, innovatsion-raqamli, ijtimoiy va institutsional. Ishlab chiqarish bloki quvvatdan foydalanish, texnologiya va mahsulot sifatini; moliyaviy blok resurslar, eksport ulushi, rentabellik, investitsiya, barqarorlik va valyuta tushumini; bozor bloki eksport geografiyasi, talab va marketingni qamrab oladi. Innovatsion-raqamli blok yangilik yaratish va axborot tizimlaridan foydalanishni, ijtimoiy blok xodimlar malakasi va tajribasini, institutsional blok esa strategiya, boshqaruv, qarorlar, standartlar va sertifikatlashni ifodalaydi.

Innovatsion-raqamli va institutsional omillarga 0,15 dan vazn berilishi korxonaning texnologik yangilanishi, boshqaruv qarorlarining tezkorligi, standartlashtirish va tashqi bozor talablariga moslashish imkoniyatlarini hisobga olishga xizmat qiladi. Ijtimoiy blokning 0,12 vazni esa xodimlar malakasi, tajribasi va kasbiy kompetensiyalarining samaradorlikka ta'sirini aks ettiradi. Natijada barcha vaznlarning yig'indisi **1,00** ga teng bo'lib, ular KBQSI tarkibida korxona faoliyatining moliyaviy va nomoliyaviy jihatlarini yagona baholash tizimiga birlashtirish imkonini beradi.





$$KBQSI_i = 0,20I_{ish} + 0,20I_{mol} + 0,18I_{boz} + 0,15I_{linn} + 0,12I_{ij} + 0,15I_{inst} \quad (3.15)$$

Bu yerda:

I_{ish} - ishlab chiqarish subindeksi;

I_{mol} - moliyaviy subindeks;

I_{boz} - bozor subindeksi;

I_{linn} - innovatsion-raqamli subindeks;

I_{ij} - ijtimoiy subindeks;

I_{inst} - institutsional subindeks.

Vaznlar ishlab chiqarish va moliyaviy bloklarning korxona joriy iqtisodiy barqarorligiga bevosita ta'siri, bozor blokining mahsulotni real daromadga aylantirishdagi roli hamda innovatsion-raqamli, ijtimoiy va institutsional omillarning uzoq muddatli raqobatbardoshlikni ta'minlashdagi ahamiyatidan kelib chiqib shakllantirildi (1-jadval).

1-jadval

Korxonalarining olti funksional blok bo'yicha samaradorlik subindekslari

Funksional blok	"Bogatir"	"Aisha Home Textile"	"Forestcolor"
Ishlab chiqarish	0,560	1,000	0,573
Moliyaviy	0,577	1,000	0,237
Bozor	0,687	0,750	0,250
Innovatsion-raqamli	1,000	1,000	1,000
Ijtimoiy	0,000	1,000	0,410
Institutsional	0,408	0,743	0,593

Manba: muallif ishlanmasi.

Natijalar "Aisha Home Textile" MChJning ishlab chiqarish va moliyaviy resurslarni iqtisodiy natijaga aylantirish qobiliyati yuqori ekanligini ko'rsatadi. Korxona ishlab chiqarish, moliyaviy, innovatsion-raqamli va ijtimoiy bloklarda maksimal qiyosiy qiymatga ega, uning asosiy foydalanilmayotgan imkoniyatlari esa bozor va institutsional yo'nalishlarda shakllanadi.

"Bogatir" MChJda bozor subindeksi 0,687 va moliyaviy subindeks 0,577 bo'lib, mavjud ishlab chiqarish va bozor imkoniyatlaridan foydalanish darajasi o'rta pozitsiyada ekanligini ko'rsatadi. Biroq ijtimoiy subindeksning 0,000 qiymati tanlangan uch korxona doirasidagi min-max qiyoslash natijasi bo'lib, korxonada inson kapitali mutlaqo mavjud emasligini anglatmaydi. Bu korxonaning mazkur indikatorlar bo'yicha tanlamadagi eng past nisbiy pozitsiyasini ifodalaydi.

"Forestcolor" MChJda ishlab chiqarish va institutsional bloklar nisbatan barqaror bo'lsa-da, moliyaviy subindeksning 0,237 va bozor subindeksining 0,250 darajada shakllanishi foydalanilmayotgan asosiy iqtisodiy imkoniyatlar ushbu ikki yo'nalishda to'planganligini ko'rsatadi.

Kichik biznes qiymat samaradorligi integral indeksi hisoblash natijalari:

$$KBQSI(Bogatir) = 0,560 \cdot 0,20 + 0,577 \cdot 0,20 + 0,687 \cdot 0,18 + 1,000 \cdot 0,15 + 0,000 \cdot 0,12 + 0,408 \cdot 0,15 = 0,562$$





$$\begin{aligned} \text{KBQSI(Aisha Home Textile)} &= 1,000 \cdot 0,20 + 1,000 \cdot 0,20 + 0,750 \cdot 0,18 + \\ & 1,000 \cdot 0,15 + 1,000 \cdot 0,12 + 0,743 \cdot 0,15 = 0,916 \\ \text{KBQSI(Forestcolor)} &= 0,573 \cdot 0,20 + 0,237 \cdot 0,20 + 0,250 \cdot 0,18 + 1,000 \cdot 0,15 + \\ & 0,410 \cdot 0,12 + 0,593 \cdot 0,15 = 0,495 \end{aligned}$$

Hisob-kitoblarga ko'ra, "Aisha Home Textile" MChJ 0,916 qiymat bilan eng yuqori kompleks samaradorlikka ega bo'ldi. "Bogatir" MChJda KBQSI 0,562, "Forestcolor" MChJda esa 0,495 ni tashkil etdi. Ushbu natijalar bazaviy ESI reytingi bilan yo'nalish jihatidan mos keladi, biroq olti blokli mualliflik modeli korxonaning qaysi funksional yo'nalishida zaiflik va foydalanilmayotgan imkoniyat shakllanayotganini aniqroq ko'rsatadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot obyektlari bir tarmoq doirasida tanlangani ko'rsatkichlarni mazmunan qiyoslash imkonini kuchaytiradi. Ishlab chiqarish texnologiyasi, eksport jarayoni va sifat talablarining o'xshashligi aniqlangan tafovutlarni, asosan, ichki resurslar va boshqaruv sifati bilan bog'liq holda talqin qilish imkonini beradi.

Funksional subindekslar uchala korxonaning samaradorlik profili bir xil emasligini ko'rsatdi. "Aisha Home Textile" ishlab chiqarish, moliyaviy, innovatsion-raqamli va ijtimoiy bloklarda 1,000 qiymatga ega. "Bogatir"da bozor subindeksi 0,687 bilan nisbatan yuqori bo'lsa, ijtimoiy subindeks 0,000 qiymatni qayd etgan. "Forestcolor"da innovatsion-raqamli blok 1,000 bo'lsa-da, moliyaviy va bozor subindekslari mos ravishda 0,237 va 0,250 ni tashkil etdi.

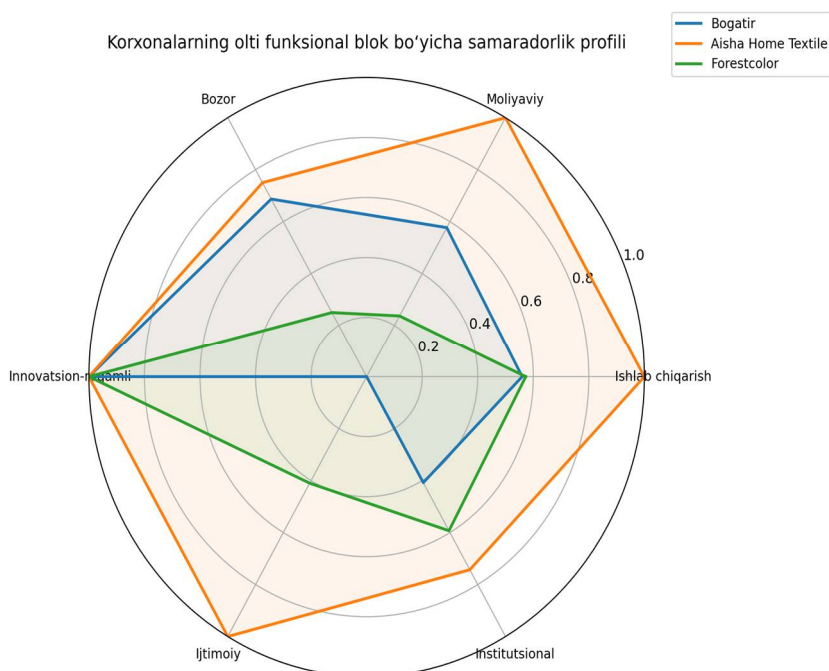
2-jadval

Tanlangan korxonalarning funksional subindekslari va KBQSI qiymati

Funksional blok	Bogatir	Aisha Home Textile	Forestcolor
Ishlab chiqarish	0,560	1,000	0,573
Moliyaviy	0,577	1,000	0,237
Bozor	0,687	0,750	0,250
Innovatsion-raqamli	1,000	1,000	1,000
Ijtimoiy	0,000	1,000	0,410
Institutsional	0,408	0,743	0,593
KBQSI	0,562	0,916	0,495

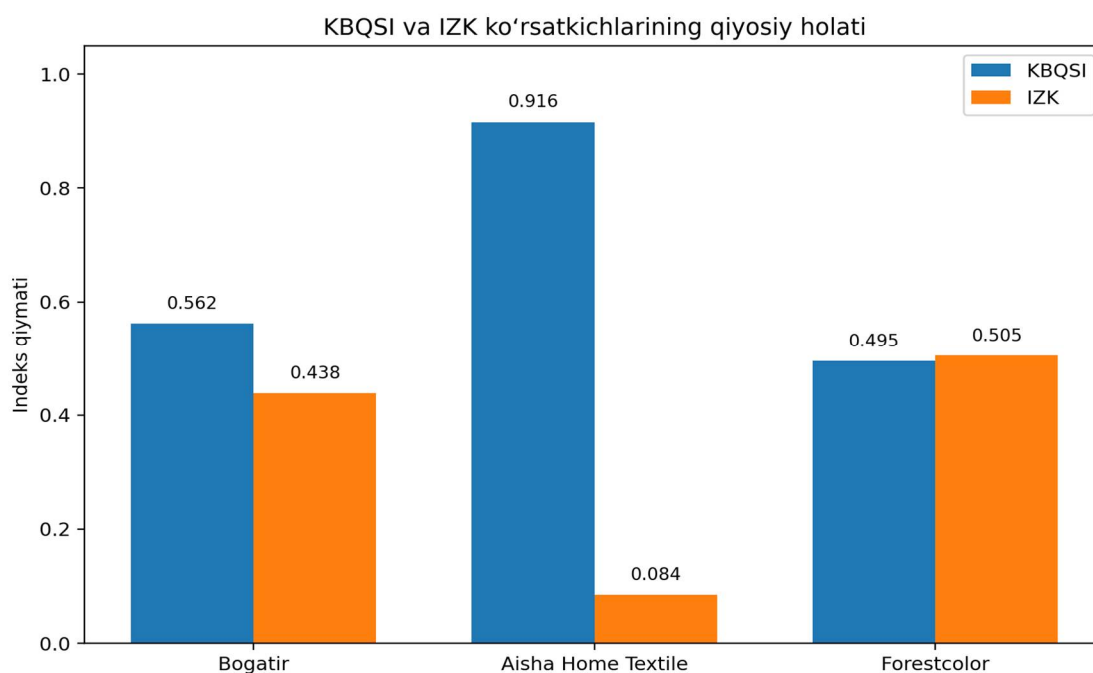
Natijalar "Aisha Home Textile" MChJning ishlab chiqarish va moliyaviy resurslarni iqtisodiy natijaga aylantirish qobiliyati yuqori ekanligini ko'rsatadi. Korxona ishlab chiqarish, moliyaviy, innovatsion-raqamli va ijtimoiy bloklarda maksimal qiyosiy qiymatga ega, uning asosiy foydalanilmayotgan imkoniyatlari esa bozor va institutsional yo'nalishlarda shakllanadi.





1-rasm. Korxonalarning olti funksional blok bo'yicha samaradorlik profili

“Bogatir” MChJda IZK 0,438, “Forestcolor” MChJda esa 0,505 bo'lib, ikkala korxona ham kritik zaxira guruhiga tushadi. Biroq ushbu bir xil diagnostik toifa ularning muammolari bir xil ekanini anglatmaydi. “Bogatir” uchun inson kapitali va institutsional omillar, “Forestcolor” uchun esa moliyaviy va bozor omillari asosiy cheklovchi yo'nalish sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois IZK faqat umumiy zaxira hajmini beradi, boshqaruv qarori esa zaxiraning funksional tarkibini tahlil qilish orqali aniqlanadi (2-rasm).



2-rasm. Tanlangan korxonalarda KBQSI va IZK ko'rsatkichlarining qiyosiy holati



Normativ etalon $I_e = 1$ asosida hisoblangan IZK “Aisha Home Textile”da 0,084, “Bogatir”da 0,438 va “Forestcolor”da 0,505 ni tashkil etdi. Demak, birinchi korxona etalon samaradorlikka nisbatan yaqin holatda, qolgan ikki korxonada esa foydalanilmayotgan imkoniyatlar hajmi ancha yuqori.

3-jadval

Korxonalar bo'yicha IZK va ustuvor funksional zaxiralar

Korxona	KBQSI	IZK	1-ustuvor zaxira	2-ustuvor zaxira	Boshqaruv mazmuni
Bogatir	0,562	0,438	Ijtimoiy (0,120)	Institutsional (0,089)	Malaka, chet tili, ish tajribasi va boshqaruv standartlarini kuchaytirish
Aisha Home Textile	0,916	0,084	Bozor (0,045)	Institutsional (0,039)	Eksport geografiyasi, sertifikatlar va mahsulot portfelini kengaytirish
Forestcolor	0,495	0,505	Moliyaviy (0,153)	Bozor (0,135)	Kapital tuzilmasi, rentabellik, marketing va eksport kanallarini qayta tashkil etish

“Bogatir”ning asosiy zaxirasi ijtimoiy blokda 0,120 ni tashkil etadi. Keyingi o'rinlarda institutsional zaxira 0,089, ishlab chiqarish zaxirasi 0,088 va moliyaviy zaxira 0,085 turadi. Bu korxonada bozor va innovatsion yo'nalishlarga qo'shimcha resurs yo'naltirishdan oldin xodimlar kompetensiyasi va boshqaruv tartiblarini mustahkamlash zarurligini ko'rsatadi.

“Aisha Home Textile”ning jami iqtisodiy zaxirasi 0,084 bo'lib, uning asosiy qismi bozor (0,045) va institutsional (0,039) bloklarga to'g'ri keladi. Shuning uchun ushbu korxona uchun asosiy vazifa “sog'lomlashtirish” emas, mavjud yuqori samaradorlikni yangi bozorlar, eksport geografiyasi, mahsulot portfeli va sertifikatlash orqali barqarorlashtirishdir.

“Forestcolor”da moliyaviy zaxira 0,153 bilan jami IZKning eng katta qismini tashkil qiladi. Bozor zaxirasi 0,135 bilan ikkinchi o'rinda. Bu holat mavjud texnologik va institutsional imkoniyatlarning moliyaviy natija hamda bozor kengayishiga to'liq aylantirilmaganini ko'rsatadi. Korxona uchun pul oqimlari, debitorlik qarzlari, mahsulot rentabelligi va eksport xaridorlari portfelini boshqarish ustuvor hisoblanadi.

Integral indekslarda vazn tanlovi yakuniy natijaga ta'sir qilishi mumkin. Shu sababli bazaviy, teng vaznli, ishlab chiqarish ustuvor va moliyaviy ustuvor ssenariylar bo'yicha sezgirlik tahlili amalga oshirilgan.

4-jadval

Vazn ssenariylari bo'yicha KBQSI sezgirlik natijalari

Vazn ssenariysi	Bogatir	Aisha Home Textile	Forestcolor
Bazaviy	0,562	0,916	0,495
Teng vazn	0,539	0,916	0,511
Ishlab chiqarish ustuvor	0,575	0,924	0,501
Moliyaviy ustuvor	0,564	0,919	0,470



Sezgirlik tahlilining barcha ssenariylarida korxonalar o'zni o'zgarmadi: "Aisha Home Textile" birinchi, "Bogatir" ikkinchi va "Forestcolor" uchinchi o'rinda qoldi. Bu holat reyting bazaviy vaznlar tomonidan sun'iy shakllanmaganini, korxonalar o'rtasidagi farq indikatorlarning o'zida mavjudligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, indeks qiymatlaridagi o'zgarishlar blok vaznlarini mutlaq va o'zgarmas deb qabul qilmaslik, keyingi tadqiqotlarda ularni ekspert baholash, AHP yoki entropiya usuli bilan qo'shimcha tekshirish zarurligini ko'rsatadi.

Tahlil natijalari KBQSI va IZKning birgalikdagi talqinini talab qiladi. "Aisha Home Textile" yuqori samaradorlik va past iqtisodiy zaxira maydonida joylashadi; uning ustuvor yo'nalishi innovatsion kengayish va bozor diversifikatsiyasidir. "Bogatir" hamda "Forestcolor"da esa integral samaradorlik o'rta darajada, IZK esa yuqori bo'lib, resurs va boshqaruv imkoniyatlarini faol safarbar qilish talab etiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'tkazilgan tahlil Farg'ona vodiysidagi tanlangan kichik biznes subyektlari samaradorligini bitta moliyaviy ko'rsatkich bilan izohlash yetarli emasligini ko'rsatdi. 23 ta indikatorni olti funksional blokka birlashtirish korxonaning nafaqat joriy iqtisodiy natijasini, balki kelgusidagi rivojlanish salohiyatini ham kompleks ko'rish imkonini berdi.

Birinchi, KBQSI hisob-kitoblari "Aisha Home Textile"da 0,916, "Bogatir"da 0,562 va "Forestcolor"da 0,495 natijani ko'rsatdi. "Aisha Home Textile"ning ustunligi ishlab chiqarish, moliyaviy, innovatsion-raqamli va ijtimoiy bloklarning yuqori va muvozanatli shakllanganligi bilan izohlanadi.

Ikkinchi, normativ etalon asosida IZK "Aisha Home Textile"da 0,084, "Bogatir"da 0,438 va "Forestcolor"da 0,505 ni tashkil etdi. Bu ko'rsatkich integral bahoni boshqaruv diagnostikasiga aylantirib, etalongacha bo'lgan iqtisodiy bo'shliqni miqdoriy ifodalash imkonini berdi.

Uchinchi, "Bogatir" uchun ijtimoiy va institutsional zaxiralar, "Aisha Home Textile" uchun bozor va institutsional zaxiralar, "Forestcolor" uchun esa moliyaviy va bozor zaxiralari ustuvor yo'nalish sifatida aniqlandi. Shunga ko'ra korxonalarni bir xil chora-tadbirlar bilan qo'llab-quvvatlash o'rniga differensial boshqaruv mexanizmlarini qo'llash maqsadga muvofiq.

To'rtinchi, vaznlar bo'yicha sezgirlik tahlilida korxonalar reytingi barcha ssenariylarda saqlanib qoldi. Bu KBQSI natijalarining nisbiy barqarorligini ko'rsatadi. Biroq kelgusida blok vaznlarini AHP, ekspert baholash yoki entropiya usuli orqali qo'shimcha asoslash metodologiyani oshirishni oshiradi.

Beshinchi, metodologiyani kengroq amaliyotga joriy etish uchun har bir viloyatdan kamida 10–15 ta kichik biznes subyektni qamrab olgan kengaytirilgan tanlama shakllantirish, indikatorlarni korxonalarning tasdiqlangan birlamchi 2021–2025-yil hisobotlari bilan verifikatsiya qilish va min–max natijalarini tarmoq benchmarklari bilan solishtirish tavsiya etiladi.

Umuman, KBQSI–IZK yondashuvi kichik biznes subyektlari faoliyatini "integral samaradorlik – iqtisodiy zaxira – ustuvor boshqaruv yo'nalishi" zanjiri





asosida baholash imkonini beradi. Mazkur yondashuv Farg'ona vodiysi korxonalarida mavjud resurslardan foydalanish darajasini, yashirin iqtisodiy imkoniyatlarni va aniq boshqaruv ustuvorliklarini bir tizimda ko'rsatishi bilan amaliy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Farrell M.J. The Measurement of Productive Efficiency // Journal of the Royal Statistical Society. Series A (General). – 1957. – Vol. 120, No. 3. – P. 253–281.
2. Kaplan R.S., Norton D.P. The Balanced Scorecard: Measures that Drive Performance // Harvard Business Review. – 1992. – Vol. 70, No. 1. – P. 71–79.
3. Barney J.B. Firm Resources and Sustained Competitive Advantage // Journal of Management. – 1991. – Vol. 17, No. 1. – P. 99–120.
4. Qodirov H.T. Korxonalarning eksport salohiyatini boshqarishning metodologik asoslarini takomillashtirish: DSc dissertatsiyasi. – Namangan, 2026. – B. 134–142.
5. Oqboyev A.R. Tadbirkorlik subyektlarining eksport faoliyatida xalqaro standartlarni joriy etishning metodologik asoslarini takomillashtirish: DSc dissertatsiyasi. – Namangan, 2025. – B. 156–170.
6. Muxitdinov Sh.Z. Ishlab chiqarish korxonalarida risklarni boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish: DSc dissertatsiyasi. – Namangan, 2024. – B. 99–139.
7. OECD/European Union/EC-JRC. Handbook on Constructing Composite Indicators: Methodology and User Guide. – Paris: OECD Publishing, 2008.
8. Charnes A., Cooper W.W., Rhodes E. Measuring the Efficiency of Decision Making Units // European Journal of Operational Research. – 1978. – Vol. 2, No. 6. – P. 429–444.
9. Saaty T.L. The Analytic Hierarchy Process: Planning, Priority Setting, Resource Allocation. – New York: McGraw-Hill, 1980.
10. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. – New York: Free Press, 1990.
11. Mavrulov R.N. Kichik biznes subyektlari faoliyatini baholash metodologiyasini takomillashtirish: DSc dissertatsiyasi materiallari. – Namangan, 2026.
12. Mavrulov R.N. Dissertatsiya tadqiqotining ilmiy yangiliklari. – 2026.



Mas'ul muharrir: Beglayev Uchqun

Musahhih: Boltayev Nurali

Sahifalovchi va dizaynerlar: Normurodov Sarvar,
Sharipov Shoxruh

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul hisoblanadi. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqolalar, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: licht-1989@mail.ru

Jurnalning telegram manzili: t.me/agrobiznes_elektronjournal

Telefon raqami: +998939018320, +998934393000

Jurnal rasmiy sayti: <https://www.agrobiznesjournal.uz>

"Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 30.11.2024-yildagi №364/5-sonli qarori bilan 08.00.00-Iqtisodiyot fanlari bo'yicha, 08.05.2025-yildagi №370/5-sonli qarori bilan 06.00.00-Qishloq xo'jaligi fanlari bo'yicha "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga kiritilgan.



"Agrobiznes, fan va texnologiyalar" ilmiy-amaliy elektron jurnali 2023-yil 23-maydan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan C-5669225 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №083688

Manzilimiz: Toshkent viloyati, Qibray tumani,
Universitet ko'chasi, 2-uy